

הרמת קול בעת צרה

הרב יהושע כ"ץ, רב העיר מעלה אדומים

עת צרה היא ליעקב*

בעיצומו של יום שבת קודש ושמחת תורה תשפ"ד, ארע בישראל לפתע פתאום "הסתר פנים" שלא היה כמוהו מאז השואה האיומה. יש שהגדירוהו כ"חרון אף" נורא. נזכרנו בפסוק (ירמיהו ל, ז): "הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאִין כְּמֵהוּ וְעַתְּ צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב", שפירושו - על פי חז"ל (עיין רש"י ורד"ק) - כמתייחס גם למלחמת גוג ומגוג.

כולנו דרוכים בציפייה לקיום במלואו של המשך הפסוק (שם): "וּמִמָּנָה יִנְשָׁע".

בימים הקשים הראשונים, עם הגיע השמועות הרעות, נזכרתי בפרק בשמואל א' (פרק ל), המתאר שבאו דוד ואנשיו ממלחמה, ומצאו שעירים, צקלג, שרופה באש וכל הנשים והטף נעלמו (בהם שתי נשות דוד והמשפחות), ואין יודע מה אירע איתם. עמלקי הוא זה שעשה זאת.¹

מיד עם הגיעם ובראותם את העיר שרופה - נאמר שם פסוק מיוחד ומרגש מאד: "וַיִּשָּׂא דָוִד וְהָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עַד אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כֹּחַ לְבָכּוֹת" (שמואל א' ל, ד).

לא בכי חרישי, אלא נשיאת קול כתובה כאן. הרמת קול המזכירה את דברי הרמב"ם בהלכות תעניות, שבע"ה נרחיב עליהם דברים להלן, שזעקת קול בתפילה אל ה' - הינה הוכחה, או אולי הדרך להכרה הברורה, שהצרה היא מאת ה', ושאיננה מקרה.²

* לע"נ נכדי, עלם חמודות, מנחם מבשר בן הרב דוד ואסתר מרקוביץ' ע"ה, שנהרג ע"י בני עוולה ביום י"ז בסיוון תשפ"ד

1 אך שם - אחר כך התברר שאף אחד לא נעדר וכולם נלקחו לשבי, ואחר כך שוחררו במלחמת דוד וגיבוריו, ארבע מאות איש, שנערכה כיממה, והחזירו עימם גם את כל השלל.

2 יש להבהיר: כאז - העמלקים, והיום - ה"חמאס" ושאר שותפיו ודומיו, וכך כל שונאי ישראל בכל ההיסטוריה - הם פעלו ומועלים את הרשע, אבל ברור כשמש שאם ה' לא היה מסכים לכך, הרי היה הכל נמנע, כי הרי הקב"ה כל יכול; "הוא לבדו... בעל מלחמות... מצמיח ישועות..."; ו"אֲשׁוּר שִׁבְטֵי אֶפְי".

דוד מגיע לחיזוק אדיר של קבלת דין שמים ובטחון בה', כנאמר שם: **"וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּה' אֱלֹהָיו"**.

דוד שואל שם באורים ותומים הדרכה, כיצד עליו לפעול: **"וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאֲשָׁנֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי הִשָּׁג תִּשָּׁיג וְהִצַּל תִּצְלִיל"** (שם, ח). חשוב לחדד שאלה זו, המופיעה אחרי הפסוק: **"וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּה' אֱלֹהָיו"**. מטרת השאלה אינה רק לקבל ממקור עליון הערכת מצב מדויקת שעל פיה יש לפעול, אלא היא נובעת ממקום של אמונה שלמה: כיון שאני מכיר בכך, שמה שארע היה רצונך - ה' יתברך, רוצה אני לדעת מה נכון לעשות - כרצונך - בשעות אלו. התשובה הייתה מעבר לשאלה, קיבל מענה לא רק **"רְדֹף"** ו- **"הִשָּׁג תִּשָּׁיג"**, אלא גם **"וְהִצַּל תִּצְלִיל"**.

חשוב לנו להתעורר בקריאת דברים אלו לכך שצריכים להתפלל בכל לב שתחזור בקרוב ההדרכה המופלאה של אורים ותומים, שהינה חיונית במהלכי השלטון (של תורה, כמובן) ובולט חסרונה ברגעים קשים, כדוגמת הקושי בימים אלו להכריע בנושא הפסקה בלחימה תמורת החזרת שבויים.

בעוונותינו עדיין אין לנו לא נביא ולא כהן גדול ואף לא סנהדרין שמשם תצא הוראה. אמנם ב"ה יש לא מעט גדולים בתורה, אך - היש נועץ בהם בענייני כלל ישראל? ומי שומע לאישי התורה ולדעת החכמים?

* * *

מעין המסופר בספר שמואל א' פרק ל', אך כנראה בהיקף הרבה יותר גדול, ועם תוצאות חמורות ונוראות, התקיים לעינינו, עם היוודע גודל האסון, הרצח, ההשפלה, החורבן והשריפה, בעוטף עזה והיציאה של המונים לשבי החמאס.

המבינים בעלי הרגש - **בְּכֹו עַד אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם פֶּחַ לְבָבוֹת**. ועדיין בעת סיום כתיבת דברים אלו, כשזוכרים - הלב בוכה. בפרט קשה הדבר בהצטרף הכאב הצורב על ההרג הרב של אחינו מפקדי צה"ל וחייליו בסדיר ומילואים ושאר כוחות הביטחון ה"ד, בארבעת החודשים הללו, במלחמה בה לוחמים באמונה, בהתמדה ובמסירות נפש למען עם ישראל..

כשם שנאמר שם **"וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּה' אֱלֹהָיו"**, כך עלינו לעשות.

יש להדגיש: לא נאמר אלקים, אלא - **"אלקיו"**. אף אנו נרגיש כך **ונתחזק בזה שה' הוא אלוקינו**, שלנו, אין עוד מלבדו.

יש להתפעל ולהעלות על נס, מה שעשו אחינו מוסרי נפש רבים, בלא הבטחה של אורים ותומים.

עם הגיע השמועות הקשות, עוד בטרם ידעו הרבה, ליבם נשאם, עזבו את ביתם ומשפחתם, כבר ביום שבת קודש ושמחת תורה, וביזמתם, ללא שנקראו (ועוד בטרם ידעו היקף וגודל האסון והסכנה) נסעו במהירות הבזק, מכל רחבי הארץ, עם נשקם האישי, או אפילו בלא נשק, להרוג את האויב ולהציל את כל מי שאפשר, לחמו בגבורה והצילו רבים עד התאוששות הצבא.

רבים ממוסרי הנפש הללו, ביחד עם הרבה חברים מקומיים, שאף הם ממש הקריבו עצמם - נהרגו לצערנו העמוק - הי"ד, בעת שהשתדלו בכל כוחם לעסוק בהצלת ישראל מהצר שבא עליהם לפתע פתאום במסות אדירות, ונהג באכזריות נוראה שאין אנו מסוגלים להעלות על הכתב.

כל אלו עשו בהידור מלחמת מצוה, הצלת ישראל מיד צר, בגבורה אדירה.

נוקיר בכל לב את כל אלו הגיבורים החיים עמנו לאורך ימים ואת שעלו בסערה השמימה.

חלקם התחזקו בה' אלוקיהם, כפשוטו של המקרא בדוד, וזה נתן להם את הכוחות העל-אנושיים והתגברו כארי; אחרים - שלא חונכו לאמונה צרופה, רצו כצבי, בגלל התעוררות הלב היהודי, שמוכן למסור חייו למען הצלת אחיו מבני ישראל.

אלה מהם שנלקחו מאתנו - הינם קדושים בעלי מדרגה גבוהה, בגן עדן העליון מנוחתם, כ"לוננוס ופפוס" - ש"אין כל ברייה יכולה לעמוד במחיצתם" (בבא בתרא י ב).

* * *

מזה כמה חודשים אנו בעיצומה של מלחמה אדירה, ביבשה באוויר ובים, הכתשת את ארגוני המרצחים בעזה, ובמידה רבה גם בצפון את חיזבאללה, בג'נין ובעוד מרכזי מחבלים ביהודה ושומרון - פועלים כל הזמן למנוע מהאויב להתחזק, ומחסלים לא מעט.

בכל הימים הללו, מוסיפים כל קהל ישראל בכל אתר ואתר - כפי שראוי - פרקי תהילים בסוף התפילות, ויש האומרים גם "אבינו מלכנו". כך נאה וכך יאה.

בדרך כלל, אין אומרים זאת בקול גדול, אלא בקול נמוך ובמהירות, כשאר התפילה. המהירות בוודאי איננה נכונה; השאלה היא: האם יש להימנע מהרמת קול כשאר

התפילה (ראה להלן), או אולי ההיפך הוא הנכון, בשעה זאת יש להרים קול ואולי אף לזעוק? לכאורה מעלת התפילה, ובפרט תפילת עמידה, כשהיא בלחש. האם כך גם בשעת צרה? נתבונן במקצת בהלכה זו ובטעמיה.

תפילה בלחש

להלכה נפסק שתפילת עמידה היא בלחש דווקא. אף שאר התפילה אינה בקול רם, למעט פסוק ראשון של קריאת שמע (כמפורש בשו"ע או"ח סא, כו). נסתפק בהבאת המקור בשולחן ערוך בתוספת דבריו של רבינו הגדול המשנה ברורה. נפסק בשולחן ערוך (או"ח קא, ב):

לא יתפלל בלבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו.

ובמשנה ברורה (שם, יז-י) כתב:

(ו) ולא ישמיע - דכתיב בתפילת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. **וכל המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה כאלו אין מאמין שהקב"ה שומע תפלת לחש. וכל המגביה קולו בתפלתו ה"ז מנביאי השקר שהיה דרכן לצעוק בקול לע"ז שלהן³...**

(ז) קולו - ואפילו בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים קול **כי הקדוש ברוך הוא שומע בלחש** לא כאותם המגביהים קולם יותר מדאי.

המקור לתפילה בלחש הוא כידוע בברכות (לא, א):

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא [= הלכות גדולות] איכא למשמע מהני קראי דחנה... **וקולה לא ישמע - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו.**⁴

כאמור, ההלכה נקבעה כהנהגתה של חנה, וזו אחת מההלכות הגדולות שלמדים ממנה.⁵

3 ראה צעקתם של נביאי הבעל והלעג של הנביא אליהו בהר הכרמל במלכים א', יח, כו-כח.
4 מעניין שרש"י על פסוק זה (שמואל א', א, יג) כתב: "ויחשבה עלי לשכורה - שלא היו רגילים להתפלל בלחש". כך מובן מדוע חשבה עלי לחנה לשיכורה.
5 כך ההלכה בסדרי התפילה הרגילים, אך וראה להלן הבדלים מסוימים בקשר לתפילת הימים הנוראים.

להרים את הקול בעת צרה

באתי לעורר, שיש ללמוד ממקורות בתורה, בנ"ך, בדברי חז"ל, בפסקי הרמב"ם ועוד, שבעת צרה ההנהגה הנכונה היא **להרים קול, לצעוק, לזעוק**. אין כאן הוראה לשנות את סדר התפילה בלחש, במסגרת התפילה הקבועה, אלא בתוספות - באמירת תהילים, בבקשות המיוחדות וכו'.

אפרוש את היריעה בס"ד, ונתחיל בתורת ה' תמימה.

הצעקה בשעבוד מצרים

את השוועה והצעקה, ושמיעת ה' יתברך את קולם, מצאנו כבר במצרים, מתוך עבודת הפרך. כך הוזכר מספר פעמים ביחס לשעבוד מצרים, כגון (שמות ב, כג-כד):

וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֶּאֱנָחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה
וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שְׁוַעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה: **וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם**
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב.

זעקה זו הוזכרה גם בהתגלות ה' למשה בסנה (שם ג, ט-ז):

וַיֹּאמֶר ה' רְאֵה רָאִיתִי אֶת עֲנֵי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי
גִּישְׁוֵי כִּי יִדְעֵתִי אֶת מַכְאֹבָיו: וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְגַם רָאִיתִי
אֶת הַלְחָץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לְחָצִים אֹתָם.

גם בתחילת פרשת וארא אומר הקב"ה למשה רבינו: "וְגַם אֲנִי שְׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבֹדִים אֹתָם וְאָזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי" (פרק ו, ה).

וכן גם בפרשת חוקת (במדבר כ, יד-טו), בפניית ישראל לאדום לתת רשות לעבור בגבולו, מזכיר משה רבינו את הצעקה לה' שעמדה לישראל, וה' הוציאם לחירות מעבודת הפרך במצרים. כך נאמר:

וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקִּדְשׁ אֵל מֶלֶךְ אֲדוֹם כֹּה אָמַר אַחִיךָ יִשְׂרָאֵל אֲתָה
יִדְעֵת אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצְּאֵתָנוּ: וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיִמָּה וַנָּשֹׁב בְּמִצְרַיִם
יָמִים רַבִּים וַיָּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ: **וַנִּצְעַק אֵל ה' וַיִּשְׁמַע קוֹלָנוּ** וַיִּשְׁלַח
מַלְאָךְ וַיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּקִדְשׁ עִיר קִצָּה גְבוּלָה:

יתכן מאד שמשה מזכיר זאת, כדי לידע את מלך אדום שה' שומע קול צעקת בני ישראל, אולי הפחד מפני כוחם זה של ישראל יפתח בפני העם את השערים.⁶

הזכרת הצעקה במצרים נקבעה לדורות עולם

הצעקה במצרים נקבעה לזכרון לדורות עולם, בפרשת "מקרא בכורים", שהתורה קבעה לו נוסח מסוים קבוע, חייבים המביאים ביכורים לספר בין השאר (כו, ו-ט):

וַיִּרְעוּ אֶתְנֹוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: **וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱ-לֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ** וַיִּרְא אֶת עַנְיֵנוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ: וַיִּוָּצְאוּנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמָרָא גָדֹל וּבְאֵתוֹת וּבְמִפְתִּים...

משמעות הדברים היא שכל מי שזוכה לברכת פרי האדמה ומביא ביכורים כמצווה בתורה, במטרה להודיע "שאינו כפוי טובה"⁷, מצווה לסקור את הצרות והרדיפות שעברו על עם ישראל, ומאידך את הגבורות והישועות. הוא מתחיל מ"ארמי עובד אבי", דרך השעבוד במצרים והיציאה, ולבסוף מתאר את העלייה לארץ. בתוך כל זה הוא חייב להזכיר, כחלק מהנוסח שקבעה התורה - כ"מקרא ביכורים", את הפסוק: **"וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱ-לֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ"**. רק אחר כך מסיים - המביא וקורא - להסביר מה שעושה כעת, ומודה על כך: **"וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רְאשֵׁי פְרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי ה'".**

אף בזמן החורבן לא פסקה הזכרה זו. מזכירים אנו זאת **בכל ליל הסדר!** הפסוק הנ"ל מופיע בסדר ההגדה צמוד לדרשת חז"ל.

מובאים שם בזה אחר זה, הפסוק ממקרא ביכורים עם הדרשה מהפסוקים הנ"ל בספר שמות.

להלן הקטע שלנו מסדר ההגדה⁸, המוכר לכל בר בי רב:

ונצעק אל ה' א-לֹהֵי אבותינו. כמו שנאמר (שמות ב') ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה **ויזעקו ותעל שועתם אל הא-לֹהִים** מן העבודה.

וישמע ה' את קולנו. כמו שנאמר (שם) **וישמע א-לֹהִים את נאקתם ויזכור א-לֹהִים** את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב.

משמעות הדברים היא שלקיום מצות ליל הפסח - לספר ביציאת מצרים, לא די בזכירת העבודה הקשה והענייניים, ואחר כך היציאה ממצרים לחירות עולם, כדברי

7 רש"י על פי חז"ל.

8 כאן המובאה מהרמב"ם בסוף הלכות חמץ ומצה, סדר ההגדה.

חז"ל: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח"⁹; אלא יש לזכור ולהזכיר גם את הצעקה והשוועה שהשמיעו בני ישראל ושנשמעה אצל הקב"ה ואז נגאלו. מסתבר שחלק זה מעכב במצוות הסיפור, ומכל מקום להזכירו - "הרי זה משובח".

איזו צעקה ה' שומע? שיטת הרמב"ן בפירושו על התורה

לפסוקים המתארים את הצעקה מתוך שעבוד מצרים שהובאו לעיל, קדמה פתיחה (ב, כג):

וַיְהִי בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֶּאֱחָזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבֶדָה.

וכתב על כך הרמב"ן (שם):

וימת מלך מצרים... ועל דרך הפשט, מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע, שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו - [בתקוה שימלוך מלך אחר, שיבטל הגזירות הרעות ויטיב עמם - י. כ.], וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון, כי אמרו **אבדה תקותנו נגזרנו לנו**, ויבחרו מות מחיים. וזה טעם "נאקתם" כי נאקו נאקת חלל (עי' יחזקאל ל, כד).

הרמב"ן מלמד אותנו שהצעקה נובעת מההכרה שאין על מי לסמוך אלא רק על ה', והצעקה מכוונת אליו, ובכך גדול כוחה.

רעיון זה חוזר בדברי הרמב"ן גם בפרשת משפטים (כב, כ-כב) ביחס לצעקת הגר היתום והאלמנה:

וְגַר לֹא תִזְנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֶנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: כָּל אֲלֻמְנָה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנִי: אִם עָנָה תַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ כִּי אִם צָעַק צָעַק אֵלַי שְׁמַע אֲשִׁמַּע צָעַקְתוֹ:

כותב על כך הרמב"ן שהוא שומע לנאקתם, שכן "כל אלה אינם בוטחים בנפשם, ועלי יבטחו". ממשיך הרמב"ן ומסביר בצורה נפלאה ועמוקה את הפסוק (שמות כג, ט) "וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאִתָּם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם":

כלומר, **ידעתם** כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה', **וירחם עליו כאשר רחם עליכם**, כמו שכתוב (לעיל ב כג) **ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל הא-להים מן העבודה**. כלומר לא בזכותם, רק שרחם עליהם מן העבודה.

9 במשנה, וזה אחד הפירושים בפסחים (קטז, א): רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו.

מוסיף הרמב"ן, שהקב"ה שומע מיד צעקתו של המבין ומשוכנע שאין יכול להצילו אלא רק ה' יתברך. כך דבריו ביחס לצעקת הגר (שמות כב, כב):

והנכון בעיני כי יאמר אם ענה תענה אותו, רק צעוק יצעק אלי בלבד - **מיד** אשמע צעקתו, איננו צריך לדבר אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך; והטעם, כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך, [ואדרבה - **י.כ.**] והנה הוא נעזר יותר מכל אדם, כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם, ואולי לא יועילו והצל לא יצילו, וזה - **בצעקתו בלבד נושע בה'** וינקם ממך, כי נוקם ה' ובעל חמה (נחום א, ב).

מלבד זאת, מלמד אותנו הרמב"ן (שמות ב, כה) שבזכות הצעקה נגאלים ישראל על אף שאינם ראויים לכך:

וישמע א-להים את נאקתם, ויזכור א-להים את בריתו, וירא א-להים, וידע א-להים, כי ידעתי את מכאוביו, כי אף על פי שנשלם הזמן שנגזר עליהם, **לא היו ראויים להיגאל**, כמו שמפורש על ידי יחזקאל (כ, ח), [נפרט: שם נאמר - וַיִּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לְשָׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת שְׁקֻצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ וְאָמַר לְשִׁפְףֵי חַמְתֵי עֲלֵיהֶם לְכֹלוֹת אֶפֶי בָהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם. י.כ.] - אלא **מפני הצעקה** קבל תפלתם ברחמיו.¹⁰

אם כן, מלמדנו הרמב"ן שה' שומע מיד צעקת הזועקים אליו, בהיותם מבינים שאין להם על מי להישען, אינם בוטחים בנפשם (= על עצמם) ולא על אחרים, אלא על אבינו שבשמים ("ועלי יבטחו"), כל זאת גם כשאין הזועקים ראויים מבחינת זכויותיהם.

* * *

10 וחזר הרמב"ן על הדברים גם במקום אחר (יב, מב). יעויין גם בדברי רבנו בחיי שמות (ב, כג) שהרחיב והוסיף על רעיון זה: "ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה בורח מפני פריעה. וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה". חרה להם מיתת המלך אף על פי שהיה רשע, מפחדם פן יקום אחריו רשע יותר ממנו, ואמר "ויזעקו" מן העושק שהיו עושים להם, כענין שכתוב: "מרוב עשוקים יזעיקו" (איוב לה, ט). ואמר: "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה". כי אף על פי שהגיע הקץ כבר, לא היו ראויים לגאולה, אלא מרוב שצעקו אל ה' "מן העבודה" קבל תפלתם, והזכיר שני פעמים מן העבודה, "ויאנחו בני ישראל מן העבודה", "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה", ללמדך שאין תפלתו של אדם שלמה כאותה שהוא מתפלל מתוך הצרה והדוחק, שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך. וכן תמצא ביונה הנביא ע"ה שבאר הענין הזה, הוא שאמר: "בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך" (יונה ב, ח), הבטיח הנביא שהתפלה שהיא מתוך הצער ועטימת הנפש היא הנכנסת לפניו אל היכל קדשו יתברך.

מסוג הצעקות שכתב הרמב"ן שהקב"ה נענה מיד היות ונובעות מתוך ההכרה שאין על מי להישען אלא על הקב"ה, מוצאים אנו את הצעקות הבאות:

א. בשמות (טו, כג-כה) אחרי הליכה שלושת ימים במדבר ללא מים:

וַיִּבְאֹוּ מִרְתָּה וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מִיַּם מִמֶּרֶה פִּי מְרִים הֵם וְגו' **וַיִּצְעַק אֶל ה'**
וַיֹּרְהוּ ה' עַץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַפְּיָם וַיִּמְתְּקוּ הַפְּיָם וְגו'.

ב. וכן שם (יז, א-ו), כאשר חנו ברפידים:

(א) ... וַיַּחֲנוּ בְּרַפִּידִים וַאֲיִן מִיַּם לְשַׁתֵּת הָעָם:

(ב) וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וְגו' (ג) וַיִּצְמָא שָׂם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הַעֲלִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְּצִמָּא:

(ד) **וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה'** לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָּעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלְנִי:

(ה) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לְפָנַי הָעָם וְקַח אֶתָּה מִזֶּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטָּה אֲשֶׁר
הִפִּית בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדָהּ וְהִלְכָתָּ:

(ו) הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׂם עַל הַצּוּר בְּחָרֵב וְהִפִּיתָ בְּצוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשַׁתָּה
הָעָם וַעֲשֵׂה כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינָי וְזָקְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ג. כשמרים הפכה להיות מצורעת - משה צועק בתפילה לה' (במדבר יב, ג):

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר אֵל-נָא רַפָּא נָא לָהּ.

מלבד סכנתה וצערה של אחותו, הלא כל המים של כלל ישראל במדבר - הינם בזכותה.

וכל הצעקות הללו נענו מיד.

צעקת משה במכת הצפרדעים

בפרשת המכות מופיעה הצעקה לה' פעם אחת בלבד, בהסרת הצפרדעים (שמות ח, ח): "**וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה'** עַל דָּבַר הַצִּפְרָדָּעִים אֲשֶׁר שָׂם לְפָרְעָה". נשאלת השאלה: מדוע דווקא במכה זו נאמרה צעקה ולא בשאר המכות? בשאר המכות התפללו להסירן בלשון העתרה, ורק כאן נאמרה לשון צעקה. מצאתי שרבי יצחק אברבנאל פירש פירוש יפה המדויק בלשון המקרא. להבנת דבריו נקדים שלפני כן נאמר בתורה (שם, ה-ז):

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפָרְעָה הֲתִפְאֵר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלַעֲמָךְ לְהַכְרִית
הַצְּפֹרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֵיךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאַרְנָה: וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר פְּדֹבְרָךְ
לְמַעַן תִּדְעַע כִּי אֲיִן פֶּה' אֶ-לֵהִינּוּ: וְסָרוּ הַצְּפֹרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֵיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ
וּמֵעַמְּךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאַרְנָה:

ואחר כך נאמר פסוקינו: "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פְּרָעָה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' עַל דְּבַר
הַצְּפֹרְדָּעִים"

וכך הסביר האברבנאל:

אבל הנכון בעיני בזה הוא שמשו רבינו מעצמו ומבלי צווי א-להים אמר
לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וגו' ופרעה השיבו: למחר. [ומשה
אמר: שם פסוקים ו - ז: פְּדֹבְרָךְ לְמַעַן תִּדְעַע כִּי אֲיִן פֶּה' אֶ-לֵהִינּוּ: וְסָרוּ
הַצְּפֹרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֵיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמְּךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאַרְנָה - י.כ.]

ולכן פחד משה אולי היה רצון השם יתברך שתתמיד מכת הצפרדעים
שבעה ימים, כמו שהתמידה מכת הדם ושהוא מהר את הקץ שלא ברשות
גבוה.

ומפני זה הוצרך לצעוק אל ה' שיקיים דבר עבדו בזה כמו שהוא, עליו
השלים, שם דברו ונדרו לעשות לפרעה והוא אמרו **על דבר הצפרדעים אשר
שם לפרעה** - רוצה לומר על הדבור ששם משה לפרעה בענין הצפרדעים
והוא שיסורו למחר...¹¹

והייתה אם כן צעקת משה כצעקת אליהו בהר הכרמל על ירידת האש על
קרבנו, שמפני שנכנס באותו ניסיון מבלי מאמר השם¹² הוצרך להתפלל
הרבה שיסכים השם בדבר ההוא.

דבריו של האברבנאל על צעקת אליהו בנויים על הגמרא (תענית יז, א): "יש מחליפין
צעקה לאליהו ותפלה לשמואל. בשלמא גבי שמואל - כתיב ביה תפלה וכתיב ביה
צעקה, אלא גבי אליהו תפלה כתיב צעקה לא כתיב! - ענני ה' ענני - לשון צעקה היא".

11 וציין הרבה פסוקים שבהם מופיעה "שימה" ביחס לדברים.

12 זו שיטתו של אברבנאל גם במלכים. וראה בספרו של הרב בן ציון קריגר: "אליהו בעין הסערה", פרק
יז שכותרתו - "ואני עבדך ובדברך עשיתי", שהביא שיטות נוספות שהלכו בשיטה זו, שלא היה צו
מפורש למעשיו של אליהו. אולם, הביא שם שיטות, המקובלות יותר, החולקות ואומרות - כפשוטו
של המקרא (שהוא הכותרת של המרק שם) - הייתה הוראה מיוחדת, ובכל זאת היה לו לבקש שה'
יענה כמו שהייתה נבואה שיחזור המטר ובכל זאת היה צריך להתפלל.

בקשה מיוחדת וחשובה לקידוש שמו יתברך, שאין עליה הבטחה, מביאה - אולי מכריחה אפילו - את הנביא לצעוק. כך למדנו כאן מהנהגת משה רבנו. וכך גם יש להבין - לדעת האברבנאל ולשיטתו - את עומק תפילתו בצעקה של אליהו הנביא.

הצעקה על ים סוף

בעת עמידתם של אבותינו על ים סוף נאמר: "וּפְרָעָה הַקָּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהָיָה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְאוּ מָאֵד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'". (שמות יד, י). ושם בפסוק טו נאמר: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תִּצְעַק אֵלַי דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָסֵעוּ. משמע שמשה בעצמו צעק, ורק מפני ציווי ה' פסק לצעוק.

כאן המקום לקטע אדיר ממדרש שמות רבה (כא, ה),¹³ הקושר בין צעקת בני ישראל במצרים בעת השעבוד וצעקתם על שפת ים סוף. מדרש הנותן לנו מבט נכון על מהות צעקות אלו ועל מקומה של הצעקה בכלל. להלן מובאים הדברים בשלמותם, יתבונן הקורא במשל הנפלא ובמהות העניין.

וּפְרָעָה הַקָּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהָיָה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְאוּ מָאֵד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'. (שמות יד, י).

...ומהו ופרעה הקריב? אלא שהקריב את ישראל לתשובה שעשו. א"ר ברכיה יפה הייתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות, למה? שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה', אמרו ישראל למשה מה עשית לנו, עכשיו הם באים ועושים לנו כל מה שעשינו עמהם שהרגנו בכוריהם ונטלנו ממונם וברחנו, לא אתה אמרת לנו ושאלה אשה משכנתה, באותה שעה היו עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר שנאמר סגר עליהם המדבר, א"ר ירמיה בן אלעזר אין סגר אלא חיות שנאמר (דניאל ו) א-להי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא, כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות, הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר, תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה', ולמה עשה הקדוש ברוך הוא להם כך?¹⁴ אלא שהיה הקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתו.

13 מדרש זה הראני אחי מורי שליט"א.

14 כשמעיינים בפרשת בשלח מתחילתה עד הכניסה לים סוף רואים בעליל שהקב"ה הביא לכך, ששינה את כיוון הליכתם ושהקשה את לב פרעה ואנשיו לרדוף, לשון המדרש בהמשך: גירה לפרעה לרדוף אחריהם. כל זאת להעמידם בניסיון וכדי שישתלמו באמונה.

אמר ריב"ל למה הדבר דומה, למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו: "בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים". שמע המלך והצילה. לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה. היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה. מה עשה המלך, גירה בה הלסטים כדי שתצעוק וישמע המלך. כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך, אמר לה המלך: "לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך". כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויצעקו, מיד וירא א-להים את בני ישראל התחיל הקדוש ברוך הוא מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והיה הקדוש ברוך הוא מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין, מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר ופרעה הקריב מיד ויצעקו בני ישראל אל ה', באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם, שנאמר (שיר השירים ב) יונתי בחגוי הסלע, השמיעני קול - אינו אומר אלא - השמיעני את קולך, אותו הקול שכבר שמעתי במצרים לכך כתיב השמיעני את קולך כיון שהתפללו **אמר הקדוש ברוך הוא למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה תפלתן של בני לתפלתן שנאמר מה תצעק אלי.**

מהו המסר שאמרו לנו חז"ל כאן? המלך גאל את בת המלך - עם ישראל - מן הליסטים, כאשר פנתה אליו בצעקה, והוציאנו מעבדות לחירות. בקשתו לשאת אותנו לאשה משמעותה כנראה לתת לנו מיד את התורה. אלא שה' ראה שאין אנו רוצים עדיין במידה מספקת את קרבתו (לשון המדרש במשלי: "לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה") לפיכך הביא אותנו ה' למצב הזה שנזדקק לישועתו, וזאת בהיותנו חסרי אונים מול שפת הים, כשמאחורינו המצרים ומהצדדים חיות רעות. הצעקה לה' באותן שעות הייתה הביטוי לכך שאנו רוצים בקרבתו, ומאמינים בהשגחתו ובאהבתו שקרוב הוא לכל אשר יקראוהו באמת. כך עשינו - צעקנו אליו באמת. והנה המלך שמח איתנו, ויכולים אנו כבר לצעוד לקראת מתן תורה.

גם בספר יהושע, בנאומו האחרון לכל שבטי ישראל, כאשר סוקר את העבר, מדגיש לא רק את ההצלה הפלאית בקריעת ים סוף, אלא מדגיש:

וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה' וַיִּשְׁמַע מֵאֶפְסַל בְּיַמֵּינֵם וַבֵּין הַמְּצָרִים וַיָּבֵא עֲלֵיו אֶת הַיָּם וַיִּכְסְהוּ וַתִּרְאֶינָה עֵינֵיכֶם אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּמִצְרָיִם וַתִּשְׁבּוּ בְּמִדְבַר יָמִים רַבִּים.

יהושע מלמד-מלמדנו שלא די להתפעל מהנס הגדול, אלא יש לדעת וללמוד שהצעקה היא שהביאה לישועה.

וכן בספר נחמיה (ט, ט-יא), בסקירת מה שעבר על עם ישראל מראשית התהוותו, בקטע שאנו אומרים בכל יום בתפילה, נאמר:

וַתָּרָא אֶת עֲנֵי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שְׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתָם וּמִפְתִּימִים בְּפָרְעָה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אֲרָצוֹ כִּי יִדְעָתָ כִּי הִזִּידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לָהֶם שֵׁם פְּהִיּוֹם הַזֶּה: וְהָיָם בְּקִעְתָּ לַפְּנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֻּשָׁה וְאֶת רַדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בַּמַּצּוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עֲזִים:

צועקים ונענים בתקופת השופטים

מדהים לגלות בספר שופטים תופעה החוזרת על עצמה. כשישראל יורדים ממדרגתם וחוטאים בעבודה זרה וכדו', מביא עליהם הקב"ה אויב אכזר ושולט על ישראל. ויש שמדובר במספר עמים שמתאחדים להכניע את ישראל.

בשלב מסוים, ופעמים קורה הדבר אחר שנים רבות של סבל, **מגיע שלב של התעוררות**, **בה צועקים או זועקים אל ה'**, ואז מעמיד להם ה' שופט ומנהיג להילחם באויבים, וה' נותן להם עוז למגרם. בעקבות זאת, הארץ שוקטת במשך שנים רבות.

לאחר תקופה חוזרים העם לחטוא ושוב נשלטים ומעונים, ושוב צועקים לה' וה' שומע וממנה עליהם שופט, הארץ שקטה, וחוזר חלילה. הדבר חוזר בספר שופטים חמש פעמים, בכלם מודגשת הצעקה או הזעקה לה':

א. שופטים ג, ט

וַיִּזְעְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' וַיִּקָּם ה' מוֹשִׁיעַ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּשִׁיעֵם אֶת עֵתְנִיָּאל בֶּן קַיִן

ב. שם, טו

וַיִּזְעְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' וַיִּקָּם ה' לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת אֶהוֹד בֶּן גִּרְא בֶּן הַיְמִינִי אִישׁ אֲטָר יַד יְמִינוֹ וְגו'

ג. שם ד, ג-ד

וַיִּזְעְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' כִּי תָשַׁע מְאוֹת רֶכֶב בְּרִזָּל לֹו וְהוּא לָחַץ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחִזְקָה עֲשָׂרִים שָׁנָה:

ידבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא וגו'
וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרַק בֶּן אֲבִינֵעַם מִקְדָּשׁ נַפְתָּלִי...

ד. שם, ו, ו-ז

וַיִּזְעָקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה':

וַיְהִי כִּי זָעַקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' על אדוות מדין...

ויפון אליו [= אל גדעון] ה' ויאמר להם בכתוב זה והושעת את ישראל מפח

מדין הלא שלחתיך:.... **ורוח ה' לבשה את גדעון...**

ה. שם, י, י-יד

וַיִּזְעָקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' לאמר חטאנו להם וכי עזבנו את א-להינו ונעבד

את הבועלים: (יא) ויאמר ה' אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמרי ומן

בני עמון ומן פלשתים:

וַיְדַוְדוּנִים וַעֲמַלְק וַמְעוֹן לְחַצוּ אֶתְכֶם וַתַּצְעֲקוּ אֵלַי וְאוֹשִׁיעָה אֶתְכֶם מִיָּד:

ואתם עזבתם אותי ותעבדו א-להים אחרים לכן לא אוסיף להושיע אתכם:

לְכוּ וַזְעָקוּ אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם הֲמָה יוֹשִׁיעוּ לָכֶם בְּעֵת צַרְתֶּכֶם:

ומיד בפרק יא שאחריו נאמר:

שם יא, כט

(כט) **וַתְּהִי עַל יַפְתָּח רוּחַ ה'** ויעבר את הגלעד ואת מנשה ויעבר את מצפה

גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון וגו'.

תופעה זו מודגשת בתוך סקירת עברו של עם ישראל המשולבת בתפילה, בספר

נחמיה (ט, טז-כח):

וַתִּתְּנֶנּוּ בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּצְרוּ לָהֶם וּבְעֵת צַרְתֶּם יִצְעָקוּ אֵלַיךָ וְאַתָּה מִשְׁמַיִם תִּשְׁמַע

וּבְרַחֲמֶיךָ הַרְבִּימַתְּ לָהֶם מוֹשִׁיעִים וַיֹּשִׁיעוּם מִיַּד צָרֵיהֶם: וכנ"ח להם ישובו

לעשות רע לפניהם ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישבו ויזעקו ואתה

מִשְׁמַיִם תִּשְׁמַע וְתַצִּילֵם בְּרַחֲמֶיךָ - רַבּוֹת עֵתִים.

גם בספר תהילים מצאנו תיאור דומה, המאפיין במיוחד את תקופת השופטים. כך

קוראים אנו בתהילים (קו, מ-מו):

ויחר אף ה' בעמו ויתעב את נחלתו: ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שנאייהם:

וילחצום איביהם ויפגעו תחת ידם: **פְּעָמַיִם רַבּוֹת יַצִּילֵם** והמה ימרו בעצתם

וימכו בעונם: וירא בצר להם **בְּשִׁמְעוּ אֶת רִנָּתָם:** ויזכור להם בריתו וינחם קרב

חסדו חסדיו: ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם:

ואומר רש"י בתהלים שם (פסוק מא):

ויתנם ביד גוים - בימי השופטים בין שופט לשופט. כגון עגלון וכושן
רשעתים וסיסרא ופלשתים ומדין. (מצאתי).¹⁵

והיכן כאן הצעקה? ובכן כאן תגלית נפלאה, המשתלבת עם דברינו לקמן, (בפרק "בספר
תהילים"), על הפסוק: "הִקְשִׁיבָה אֶל רִנָּתִי כִּי דִלּוֹתֵי מְאֹד" (קמב, ז). שם הסברנו שלרינה
משמעות נוספת למקובלת, והיא הכרזה וצעקה. אכן גם כאן, בפרק קודם, פירשו
ראשונים כן, והם אבן עזרא ורד"ק (לשיטתם שם):

אבן עזרא תהלים (קו, מד): וירא, את רנתם - צעקתם, כמו ותעבור הרנה.

רד"ק שם: וירא בצר להם. בגלותם שמע רנתם וצעקתם.

זעקת שמואל על גזירת ה' לבטל את מלכות שאול

לאחר שלא קיים שאול בשלמות את מצוות מחיית עמלק, נאמר (שמואל א' טו, י-יא):

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל שְׁמוּאֵל לֵאמֹר: נְחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי אֶת שָׁאוּל לְמֶלֶךְ. כִּי שָׁב
מֵאַחֲרַי וְאֵת דְּבָרֵי לֹא הִקִּים וַיִּחַר לְשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל ה' כָּל הַלַּיְלָה:

מדוע זעק שמואל כל הלילה? פירש האברבנאל (שם):

ואמר בזה שני דבורים: "כי שב מאחרי" ואת דברי לא הקים", לרמוז על
שתי עונותיו אשר עשה, כי מה שאמר כי שב מאחרי, הוא על מה שחטא
בגלגל שלא נמשך אחרי הצווי האלקי [ולא המתין לשמואל - י.כ.]. אבל
[= אלא] שב מאחוריו. ועל מה שחטא במלחמת עמלק אמר ואת דברי לא
הקים: והנה אמר בזה ויחר לשמואל ולא אמר זה במה שנאמר אליו על
מה שחטא בגלגל, לפי שהחטא הראשון אשר חטא בגלגל היה לו תקוה
שיתוקן על ידי תפלה ותחנונים, ובראותו שהוסיף על חטאתו פשע חרה
אפו מאד, כי היה שמואל אוהב בכל לבבו ובכל נפשו את שאול... ולכן
חרה אפו ונתעצב בראותו כי כלתה אליו הרעה מאת השם, ואמרו ויזעק
אל השם כל הלילה".

אוסף על דבריו. כנראה רצה שמואל הנביא בזעקתו כל הלילה לעורר את מדת
הרחמים לבטל הגזירה. וזאת, כי גדול כוחה של הזעקה אף לבטל גזירות, כדברי
חז"ל בראש השנה (טו, ב): "ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, ואחד מהם

15 וראה גם באבן עזרא וכן מצודות ומלבי"ם, שכולם מייחסים פסוקים אלו לתקופת השופטים.

צעקה, דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וממצקותיהם יוציאם". וכן אמרו שם (ית, א):
"יפה צעקה לאדם... בין לאחר גזר דין", כמובא לקמן.

בספר תהילים

הצעקה או השוועה חוזרות בספר תהילים פעמים רבות. נתחיל בפסוקים שאומרים יום יום. בתחילת התפילה בכל בוקר אנו אומרים מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהילים ל'), ושם בפסוקים ג-ד אומר נעים זמירות ישראל:

ה' אֱלֹהֵי שׁוֹעֲתֵי אֲלֵיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי. ה' הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל¹⁶ נַפְשִׁי חַיִּיתֵנִי מִיַּרְדֵּי בֹר.

ברור מתוך הכתוב ששוועתו נובעת מתוך היותו נזקק לרפואה, וכן מצפה לעלייתו מן השאול והבור לחיים.

בסוף 'אשרי' (פרק קמה, שאומרים ג' פעמים בכל יום) נאמר (שם, ט):

רְצוֹן יִרְאִיו יַעֲשֶׂה וְאֵת שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וַיּוֹשִׁיעֵם:

ביטוי זה מופיע גם בברכת הגאולה בשחרית: "ועוזר דלים ועונה לעמו ישראל בעת **שועם אליו**", וביאר האלשיך הקדוש (תורת משה פרשת צו):

יש לפרש: אעפ"י שעוזר דלים, מכל מקום **אינו עונה לעמו עד עת שועם אליו**, שהקב"ה מתאוה לתפלתו, כפירוש רש"י בשיר השירים (ב, יד) על הפסוק הראני את מראיך השמיעני את קולך.¹⁷ גם יש לומר ועונה **מיד** בעת שועם, שבזכות האמונה - שמע לקול תפלתם... בלי צירוף זכות אבות¹⁸.

* * *

כך גם בפרק "ארבעה הצריכים להודות" (תהילים קז), אצל כולם: הן התועים בדרך, הן האסורים בידי הגויים, הן החולים המסוכנים, וכמו כן המפליגים בים הסוער - מודגשת הצעקה ומפורטים דרכי הישועה:

התועים בדרך: "וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה' בְּצַר לָהֶם מִמִּצּוֹקוֹתֵיהֶם יִצִּילֵם: וַיְדַרְכֵם בְּדַרְךְ יִשְׁרָה לְלֶכֶת אֶל עִיר מוֹשָׁב: יִדּוּ לַה' חֶסֶד וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אָדָם."

האסורים בידי הגויים: "וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה' בְּצַר לָהֶם מִמִּצּוֹקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יוֹצִיאֵם מִחַוְשׁוֹן"

16 אולי מרמז בביטוי זה למלך שאול הרודפו.

17 רש"י ציין שם את המצב בו עמדו בני ישראל מול ים סוף, ועיין שם שהתייחס לתוספת שמופיעה במדרש שהובא לעיל.

18 ראה לעיל בשם הרמב"ן.

וְצַלְמוֹת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתַּק: יוֹדוּ לַה' חֶסְדוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבְנֵי אֲדָם.¹⁸
 החולים המסוכנים: "וַיִּזְעַקוּ אֶל ה' בְּצַר לָהֶם מִמַּצְקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפְּאֵם
 וַיְמַלֵּט מִשְׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַה' חֶסְדוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבְנֵי אֲדָם."¹⁹
 המפליגים בים הסוער: "וַיִּזְעַקוּ אֶל ה' בְּצַר לָהֶם וּמִמַּצְקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: יָקָם סַעֲרָה
 לְדָמָה וַיַּחֲשׂוּ גְלִיהֶם: וַיִּשְׁמְחוּ כִּי יִשְׁתַּקּוּ וַיִּנְחַם אֶל מַחוּז חֶפְצָם: יוֹדוּ לַה' חֶסְדוֹ
 וְנִפְלְאוֹתָיו לְבְנֵי אֲדָם."²⁰

* * *

הזעקה בולטת גם בפרק מפורסם (קמב) הפותח: "מִשְׁפִּיל לְדָוִד בְּהִיּוֹתוֹ בְּמַעֲרָה
 תִּפְלָה". פרק נפלא ומרגש, מהפרקים שאומרים בימים אלו אחר התפילות (שם ב, ו):

קוֹלֵי אֶל ה' אֲזַעֵק קוֹלֵי אֶל ה' אֶתְחַנֵּן... זַעֲקֵתִי אֵלֶיךָ ה' אֲמַרְתִּי אַתָּה מְחַסֵּי
 חֲלָקֵי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים.

אף את הפסוק המאוחר בפרק זה: "הַקְּשִׁיבָה אֶל רִנָּתִי כִּי דִלּוֹתִי מְאֹד" (שם ז, ז), פירש
 הרד"ק בתהלים שם: הקשיבה אל צעקתי, ומקורו בפסוק "וַיַּעֲבֹר הָרְנָה בַּמַּחֲנֶה"²¹
 (מלכים א' כב, לו), שנאמר במות אחאב.¹⁹

וכבר בתורה בפרשת שמיני (ויקרא ט, כד), על הפסוק: "וַיִּרְא כָּל הָעָם [את האש שירדה
 מהשמיים] וַיִּרְגְּזוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם". ובתרגום אונקלוס "ושבחו", ובתרגום יונתן
 "ואודו". מפרש האבן עזרא: "וירנו - הרמת קול, וכן: ותעבור הרנה במחנה".

בעקבות דברי הרמב"ן שהובאו לעיל, מובנות היטב ההתבטאויות בפרק קמ"ב:
 "אזעק" ו"זעקתי". דוד כעת במצב שאין לו כל תקוה, הוא במערה בבריחה משאול,
 מאוים בכל רגע למות. ברגעים אלו באה הזעקה וחוזרת על עצמה. הוא מנמקה
 בפרוש: "כִּי דִלּוֹתִי מְאֹד... כִּי אֲמַצּוּ מִמֶּנִּי".

* * *

הזעקה מופיעה גם בלשון אחרת בפרק סט (ד-א):

לְמַנְצַחַם עַל שׁוֹשְׁנֵיהֶם לְדָוִד: הוֹשִׁיעֵנִי אֱ-לֹהִים כִּי בָאוּ מֵיָם עַד נִפְשׁוֹ:
 טֹבַעֲתִי בְּיוֹן מְצוּלָה וְאִין מַעְמֵד בְּאֶתִי בְּמַעַמְמֵי מַיִם וְשִׁבְלַת שְׁטָפְתָנִי:

יִגְעַתִּי בְקִרְאִי, נַחַר גְּרוֹנִי, פְּלוּ עֵינַי מִנַּחַל לַא-לֵהִי²⁰:

ואלו רק דוגמאות.

צעקת אנשי נינוה

ניתן למצוא את הזעקה גם אצל אנשי נינוה שחזרו בתשובה אחרי הכרזת יונה הנביא (ג, ח):

וַיִּתְפָּסוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱ-לֹהִים בְּחֻזְקָה וַיִּשְׁבּוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ וַיִּרְעוּ וַיִּמְן הַחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם.

על כך אמרו בירושלמי (תענית פרק ב, א):

ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל א-להים בחזקה. מהו בחזקה? אמר ר"ש בן חלפותא חציפא נצח לכשירא, כל שכן לטובו של עולם [מעלת החצוף עולה על מעלת הכשר, וכל שכן בתפילה כלפי שמיא - על פי פירוש פני משה].

יש מוסיפים בגירסת הירושלמי: **מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול גדול**, חציפא נצח לבישא [החצוף עדיף על הביישן - י.כ.].²¹

מפורש כאן שבעת צרה וגזירה יש עדיפות ל"חוצפת" הצעקה, על התפילה בשקט ובנחת של הנוהג בכשרות ו/או בביישנות. ומדובר בקריאה לא-לקים, המכונה בירושלמי: "טובו של עולם"; אולי על פי הפסוק: "טוב ה' לכל".²²

הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות יג, טז) הביא מקור זה מהירושלמי בסוף דבריו המופלאים על אמונה בניסים. כך דבריו:

ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לא-להיו שבראו, וכוונת **רוממות הקול** בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים - זהו: שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו.

וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל א-להים **בחזקה** (יונה ג ח), **מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול**, חציפא נצח לבישה.

20 העירה לתשומת ליבי - אחותי טובה פרידמן תחי'.

21 ראה בפירוש עליו תמר שהביא נוסחאות שונות ומקורות שונים. וראה ברמב"ן המובא מיד בהמשך.

22 גם זה מפירוש עליו תמר על הירושלמי.

וצ"ע לדל שכמוני כיצד למדו חכמי הירושלמי, וכיצד רבינו הגדול הרמב"ן, את "רוממות הקול בתפילות"? כיצד ניתן ללמוד מאנשי נינווה - שתפילה סתם, לא בעת צרה, צריכה קול? והלא שם בנינווה הייתה צרה גדולה, וצ"ע.

"הקול קול יעקב"

בכל המקומות הללו לא מדובר על צעקות שמבטאות כאב בלבד; הצעקה הינה הקריאה בקול של עם ישראל, הקול קול יעקב, כוחו בפיו, ויודע למי יש לפנות וכיצד להתפלל בעת צרה. נציין כאן שלושה מקורות (מתוך רבים) מדברי חז"ל, המדגישים את מעלתנו זאת לעומת הנפת החרב של האומות:

א. מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דזויה פרשה ב:

וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה', מיד תפסו להם אומנות אבותם אומנות אברהם יצחק ויעקב. באברהם הוא אומר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' (בראשית יב ח) ויטע אשל בבאר שבע קרא שם בשם ה' א-ל-עולם (שם /בראשית/ כא לג), ביצחק הוא אומר ויצחק בא מבוא באר לחי רואי (שם /בראשית/ כד סב) וכתוב ויצא יצחק לשווח בשדה (שם /בראשית/ כד/ סג) אין שיחה אלא תפלה... ביעקב מהו אומר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (בראשית כח יא) אין פגיעה אלא תפלה...

וכה"א אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מא, יד) מה תולעת זו אינה מכה את הארז אלא בפה כך אין להם לישראל אלא תפלה ואומר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (בראשית מח, כב) וכי בחרבו ובקשתו לקחה אלא לומר לך חרבי זו תפלה בקשתי זו בקשה וכה"א גור אריה יהודה וגו' (שם מט, ט) ואו' וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה (דברים לג ז) וכן ירמיה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם (ירמיה יז ה) ובתפלה מהו אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (ירמיה יז, ז) וכן אמר דוד לגולית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם ה' צבאות א-להי ישראל (שמואל א' יז, מה) וכתוב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' א-להינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (תהלים כ, ח - י) וכן באסא הוא אומר ויקרא אסא אל ה' א-להיו ויאמר ה' אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו א-להי כי עליך נשעננו ובשמך באנו על ההמון הזה ה' א-להינו אתה אל יעצור עמך אנוש (דברי הימים ב' יד,

י). במשה מהו אומר וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגו' וירדו אבותינו מצרימה ונצחק אל ה' וישמע קולנו (במדבר כ, יד - טז) אמר להם אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם יצחק דכתיב הקול קול יעקב וישמע ה' את קולינו ואנו מתגאים על מה שהוריש לנו אבינו יצחק דכתיב והידים ידי עשו ועל חרבך תחיה (בראשית כז, מ) הה"ד ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (במדבר כ, יח) שאינן בטוחים אלא בחרב ואף כאן אתה אומר וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' תפשו להם אומנות אבותיהם אומנות אברהם יצחק ויעקב.

ב. בראשית רבה פרשה סה סימן כ:

א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולים לזדווג לאומה זו, אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם הקול קול יעקב - בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות, אין הידים - ידי עשו וגו'.

ג. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות יד, י-יא:

וכן בדוד הוא אומר אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' א-להינו נזכיר (תהלים כ ח), וכן באסא אומר עזרנו ה' א-להינו כי עליך נשענו ובשמך באנו (דברי הימים ב' יד י), הוא שאמר יצחק אבינו ליעקב הקול קול יעקב (בראשית כז, כב), וכן משה רבינו אומר לאדום, ונצחק אל ה' וישמע קולנו (במדבר כ טז), שלח לו מלך אדום - פן בחרב אצא לקראתך (שם שם יח), את בברכתך ואני בברכתי, **לכך נאמר ויצעקו בני ישראל אל ה'.**

צעקת מרדכי הכריעה את צעקת עשו

נאמר במגילה (ד, א): "וּמְרַדְּכִי יָדַע אֶת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מְרַדְּכִי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבָּשׁ שָׂק וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זַעֲקָה גְדוֹלָה וַיִּמְרָה". על כך אמרו חז"ל (בראשית רבה טז, ד):

זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב כשמוע עשו את דברי אביו ויזעק זעקה והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד.

הרבה נכתב על הקשר שבין הצעקות, אנו נסתפק במדרש אחד בלבד (ילקוט שמעוני

אסתר תתננו):

וכי הדיוט היה מרדכי שהיה צווח וכי אין הקדוש ברוך הוא שומע לחישות אלא לצווחות, חנה הרהרה בלבה ושמע הקדוש ברוך הוא לחישתה, שכן הוא אומר וחנה היא מדברת על לבה מה כתיב ואלהי ישראל יתן את שלתך, אלא מרדכי היה צווח ואומר יצחק אבי מה עשית לו הצווחה שצווח עשו לפניך ושמעת קולו וברכת אותו והרי אנו מכורים להריגת חרב, לפיכך וזעק.

חובת הצעקה בעת צרה לפי הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות תעניות מדגיש פעמים רבות את הצעקה והזעקה.

בפתיחה להלכותיו:

מצות עשה אחת והיא **לזעוק** [ובדפוסים הישנים: לצעוק] לפני ה' בכל עת צרה גדולה שלא תבוא על הצבור. וביאור מצוה זו בפרקים אלו.

ובהמשך דבריו הדגיש זאת שוב פעמים אחדות (א, א-ג):

הלכה א: מצות עשה מן התורה **לזעוק** ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר (במדבר י') על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן **זעקו עליהן** והריעו.

הלכה ב: ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה **ויזעקו** עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב (ירמיהו ה') עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

הלכה ג: אבל **אם לא יזעקו** ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות²³ וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה (ויקרא כ"ו) והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

23 לגבי הגדרת "דרך אכזריות" שכתב כאן הרמב"ם - כבר כתבתי בספרי (דרישה ומרישה ג', מאמר רחמנות ואכזריות, עמ' 255-288) בשם הרב הירש, שהחושב שמה שארע הינו מקרה, הרי הוא זר ומתנכר - ח"ו - לה' יתברך, אך-זר.

הלכה ד: ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו **זועקין בתפלות ומתחננים...**

הלכה ו: ... וזועקין ומתחננים עליהם בתפלה...

ראוי להתבונן בדברים שמלמדנו כאן הרמב"ם. הזעקה אינה הבעת כאב וכן אינה תחנון לעזרה. בנוסף, אין בה תשובה - אמנם נכון שהיא מביאה לתשובה, והיא העיקר בתענית, כמפורש בדבריו, אבל אין זאת המטרה הישירה של הזעקה. **המטרה העיקרית בזעקה לפי הרמב"ם היא אפוא להתעורר שה' הוא הפועל ואין מקרה בעולם. הכרה זו, כשהיא עמוקה וחשים זאת באמת, שהכל מאת ה', כולל הרעה שבאה, היא מעוררת לתשובה, והתקווה היא שיוסר חרון האף ויתבטל הסתר הפנים.**

יש לשים לב גם שהרמב"ם לא מסתפק בהכרה שה' הוא המציל, אלא עומד על הנקודה שיש להאמין שהוא הביא את הצרה, ושאין היא מקרה.

כך גם בספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה נט):

וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות **כשנצעק לפני השם יתעלה.**

עוד מצאתי בס"ד בהשגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה ה), שם חולק הרמב"ן על הרמב"ם, ואינו מונה מצוות עשה להתפלל, וכך דבריו:

ואם אולי יהיה מדרשם בתפלה עיקר מהתורה, נמנה אותו במניינו של הרב, ונאמר שהיא **מצוה לעת הצרות** שנאמין שהוא יתברך ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות **בתפלה וזעקה.**

כמובן, כאשר אנו בסכנה, חייבים אנו להילחם בדרכי המלחמה. כך נהגנו בכל הדורות כשהיה בכוחנו להילחם, ואין כאן המקום לפרט. גם בימינו בס"ד לוחמים אנו כאריות, ה' ישמור את כולם.

עם זאת, מבלי למעט חלילה כהוא זה במסירות הנפש והמלחמה בעוז של גיבורי ישראל, יש לזכור, להפנים ולהאמין בלב שלם, ואף לומר זאת בפה מלא - בהזדמנויות הנכונות, לאוזניים הנכונות ובטון המתאים:

חוד החנית של ישראל הוא הקול של התפילה והצפופים של הלומדים בבתי המדרשות. אף הלוחמים עצמם מתפללים וגם לומדים - עד כמה שיכולים.

הרביעית - מי שענה את שמואל במצפה כו' **וחותם שומע צעקה**. והוא בשעה שעשו ישראל תשובה בימי שמואל שנאמר (ש"א ז, ב) וינהו כל בית ישראל אחרי ה'²⁵.

[כך כתוב שם (פסוקים ד - יד): ויִסְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַבְּעָלִים וְאֶת הָעִשְׂתָּרֹת וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' לְבַדּוֹ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְּצוּ אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל הַמְצַפְּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בְּעֵדְכֶם אֵל ה': וַיִּקְבְּצוּ הַמְצַפְּתָה וַיִּשְׁאָבוּ מִים וַיִּשְׂפְּכוּ לְפָנָיו ה' וַיִּצְוֵמוּ בַיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטְאנוּ לָהּ וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמְצַפָּה: וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים כִּי הִתְקַבְּצוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְצַפְּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים אֶל יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְּלִשְׁתִּים: וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל שְׁמוּאֵל **אֵל תַּחֲרֹשׁ מִמֶּנּוּ מִזְעַק אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ וַיִּשְׁעֲנוּ** מִיַּד פְּלִשְׁתִּים: וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל טִלָּה חֶלֶב אֶחָד וַיַּעֲלֶהוּ עוֹלָה כְּלִיל לָהּ **וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֵל ה' בְּעַד יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֶהוּ ה' - י.כ.**]

הנה שיש בשמואל תפלה וצעקה, והוא מעין (תהילים קט) מזמור אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני שהוא ענין צעקה.²⁶

השווה לדברי הרמב"ם להלן בפרק "גדול כח הצעקה כשהיא עם התשובה" נזכיר שביטוי זה, שומע צעקה, מופיע ב"סליחות".

משמיעי צעקה השמיעו צעקתנו לפני שומע צעקה... השתדלו והרבו תחינה ובקשה לפני מלך רם ונשא.

הרמת הקול בימי הדין

במסכת ראש השנה (טז, ב) נאמר:

ואמר רבי יצחק: ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה, **צעקה**, שינוי השם, ושינוי מעשה... **צעקה - דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וממצקותיהם יוציאם**, וכו'.

וכן עוד שם (יא, א):

25 היה זה בעשרים שנות שהות הארון בקרית יערים, כמפורש שם.
26 כאן משמע שהקריאה היא בקול. ועיין בדברי המבי"ט להלן ("מעלת הצעקה בעת צרה לעומת התפילה בלחש").

יפה צעקה לאדם, בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין [= לאור המשך הגמרא

- כדי לקרוע את גזר הדין - י.כ.].

ומכאן מקור למנהגנו שקטעים אחדים בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים ובעשרת ימי תשובה נאמרים בקול גדול.²⁷

כך נפסק בשו"ע (או"ח קא, ג):

"א שבראש השנה וי"כ מותר להשמיע קולם בתפלה, אפילו בצבור. הגה: וכן נוהגין, ומ"מ יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדאי.

ובמשנה ברורה שם (שם, יא) כתב:

אפילו בצבור - **לעורר הכונה**, ולמיטרד ציבורא לא חיישינן כיון שסידורים ומחזורים בידם. ועיין במג"א דמסיק דיותר טוב להתפלל בלחש אם יכול לכיין וכ"כ הרבה אחרונים.

כך גם בהמשך דבריו (שם, יב), וכן בהלכות ראש השנה (תקפב, כד) ובהמשך כתב המ"ב (שם, יב): "יותר מדאי - דה"ז מנביאי הבעל שנאמר בהם ויקראו בקול גדול"²⁸. ועיין שם עוד.

ואמר לי הרב יעקב שפירא שליט"א בשם אביו, ראש ישיבת מרכז הרב - מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל, שפירש שהיות ויום דין הוא בבחינת יום צרה - לפיכך יש להגביה הקול. ודפח"ח. וזה לכאורה לא כדברי המ"ב, שנימק הרמת הקול בימים אלו כדי לכוון יותר. מתאימים דברי הגר"א שפירא למאמרים שהובאו לעיל ממסכת ראש השנה במעלת הצעקה לקריעת גזר דין.

27 כן כתב יפה בעלי תמר על הירושלמי הנ"ל.

28 ראה מלכים א פרק יח:

(כו) וַיִּקְחוּ אֶת הַפָּר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְּשֵׁם הַבַּעַל מִהַבְּקָר וְעַד הַצִּהְרִים לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאִין קוֹל וְאִין עֲנָה וַיִּפְסְחוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה: (כז) וַיְהִי בַצִּהְרִים וַיְהִתֵּל בָּהֶם אֱלֹהֵהוּ וַיֹּאמֶר קְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל כִּי אֲ-לֹהִים הוּא כִּי שִׁיחַ וְכִי שִׁיג לוֹ וְכִי דָרָךְ לוֹ אוֹלֵי יִשְׁן הוּא וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגַּדְּדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בְּחַרְבוֹת וּבְקַמְחִים עַד שִׁפְךָ דָם עֲלֵיהֶם: (כט) וַיְהִי כְעֵבֶר הַצִּהְרִים וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאִין קוֹל וְאִין עֲנָה וְאִין קָשָׁב:

ואילו כשישראל ראו המומת שעשה אליהו שם, לא כתוב שהשמיעו קול גדול, כנאמר: (שם, לט) וַיִּרָא כָּל הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ ה' הוּא הָאֱ-לֹהִים ה' הוּא הָאֱ-לֹהִים:

גדול כח הצעקה כשהיא עם התשובה

הרמב"ם פסק בהלכות תשובה (ב, ד):

מדרכי התשובה להיות **השב צועק תמיד לפני השם** בבכי ובתחנונים...

וציין שם הכסף משנה שהמקור הוא הגמ' הנ"ל בר"ה (טז, ב): "אמר ר' יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה **צעקה**...", ואל דברים אלו רמז רבינו בדבריו אלה.

בהלכה ו מוסיף הרמב"ם:

אף על פי **שהתשובה והצעקה יפה לעולם**, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר דרשו ה' בהמצאו. במה דברים אמורים ביחיד אבל צבור כל זמן **שעושים תשובה וצועקין בלב שלם** הם נענין שנאמר כה' א-להינו בכל קראנו אליו.

המקור הוא בראש השנה (יה, א):

אמר רב שמואל בר איניא משמיה דרב: מניין לגזר דין של צבור..... על גב שנחתם - נקרע, שנאמר כה' א-להינו **בכל קראנו אליו**. והכתיב **דרשו ה' בהמצאו!** התם ביחיד, הכא בצבור.²⁹ ביחיד אימת? אמר רבה בר אבוח: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

לכאורה מכך ששינה הרמב"ם לשון הגמ' וכתב - **תשובה וצעקה**, משמע ש"דרישה" וכן "קריאה" הינם מושגים הקרובים למושג: "צעקה". ולפי זה גם הפסוק בתהלים (ג, ה), שאמר דוד "בברחו מפני אבשלום" - "קולי אֶל ה' אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מִהַר קִדְשׁוֹ סֻלָּה" - יתפרש כהרמת קול, ולכאורה אולי כך נפרש בכל המקומות שזכרת קריאה בתהלים, וצריך לעיין בדבר.

ומצאתי בספר בית אלקים למבי"ט בשער התפילה פרק ו' שכתב על "קולי אל ה' אקרא" שהוא בלחש:

29 מצאתי לנכון להביא כאן קטע חשוב של אחד מגאוני דורנו, רבי יצחק זאב סולוביצ'יק, בנו של הגר"ח (חידושי הגרי"ז קכ), המדגיש שאין כוח ל"ציבור", אלא בעם ישראל: "מבואר הא דכתיב (ואתחנן ד' ז') כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו. וצריך בירור דהא באומות העולם מועיל ג"כ תפלה ותשובה כדמצינו ביונה, ובמלכים (א, ח') וגם אל הנכרי וגו' ויתפלל אל הבית הזה, ובישעיה (נ"ו), כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים, הרי דשייך תפלה בגוים. אכן הנה איתא בר"ה י"ח דבכל קראנו היינו בציבור, וזהו פשוט דציבור לא שייך אלא בישראל ולא באומות העולם."

הקול הוא הנעת השפתיים בהשמעת אזנו, ואמר קולי אל ה' אקרא, כלומר הקול שאינו שומע אותו זולתי אלא ה', אני קורא בקול זה, וגם כי אני במקום מוכן כל כך בהיותי חוץ לירושלים, הוא עונה אותי מהר קדשו סלה, בהיותי רחוק מהר קדשו, וכן אמר במקום אחר (שם ס"ו) אליו פי קראתי ורומם תחת לשוני, כלומר בקול שאינו יוצא אלא בתוך פי קראתי אליו, שהוא שומע קולי בלחש, וגם כשאני מרים קול אינו יוצא מתחת לשוני, ולכן אמרו (ברכות כ"ד ב) המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר דכתיב בהו (מלכים א' י"ח) קראו בקול גדול...

מעלת הצעקה בעת צרה לעומת התפילה בלחש

לחתימת העיון, נעיין בדברי שלושה מגדולי האחרונים, שעסקו בערכה של הצעקה בעת צרה, וטמונים בהם יסודות רבים שראינו:

א. המב"ט (שער התפילה ו) כתב:

כבר נתבאר... כי גם שיעקר התפלה היא הכוונה, עם כל זה אינה נשלמת אלא בדיבור, דהרהור לאו כדיבור דמי (ברכות כ, ב). אבל צריך שתהיה בלחש, וכמו שלמדו (שם לא, א) מקראי דחנה דכתיב וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שלא ישמיע קולו בתפלתו.

והטעם להראות כי מלא הארץ כבודו, בפרט במקום המיוחד לתפלה כי הוא מוכן יותר, וכשהוא מרים קולו בתפלתו נראה כאילו אין הקדוש ברוך הוא שומע תפלתו בלחש, ו[כאילו - י.כ.] שאין קדושת השכינה שופעת בבית הכנסת יותר ממקום אחר, ולא די זה אלא שמראה שאין הקדוש ברוך הוא שומע קולו ממעונתו, גם כי יהיה כבודו חונה בשמים.

והוא אדם תועה מדרך השכל בזה בשני דברים: הא' שראוי להאמין אמונה שלימה כי שכינתו שופעת יותר במקום זולת מקום... והשנית כי גם בהיות האדם במקום שאינו מושפע כל כך מאתו יתברך, מצד היותו מקום טמא, עם כל זה ראוי שידע כי הוא יתברך בוחן לבות וכליות בני אדם, כל שכן מה שיבטאו בשפתיים בלחש, וכמו שאמרו בילמדנו (ובמדרש דברים רבה פרשה ב' ובמדרש תהלים מזמור ס"ה): ומי גוי גדול אשר לו א-להים קרובים אליו. אתה מוצא כשאדם מתפלל בלחש בינו לבין המקום, קרוב אני להם כדכתיב א-להים קרובים אליו...³⁰

ויקשה לזה ממה שמצאנו בכמה מקומות ענין תפלה בלשון צעקה שהוא הרמת קול...³¹

ונוכל לומר בתירוץ זה כי התפלות הסדורות בכל יום, שלא בעת צרה, הוא שאין ראוי לאומרם בקול, כיון שהוא יכול לכוון בלחש. אבל התפלות שמתפללים בעת הצרה והצער, אי אפשר שיתפלל אותם האדם בנחת מצד צערו, וקשה לו לכוון בלחש - י.כ.]. ולכן הוא צועק בקול רם.

ועוד כשמכוון צעקתו זו לה', הרי יש בזה הוכחה שמאמין שרק הוא שומע, מכיר ומרגיש הצער שהוא בו, ואין מי שיצילהו כי אם הוא יתברך. וכן הייתה תפלת משה על דבר הצפרדעים, כי כשאמר לו פרעה העתירו אל ה' וגו' ואשלחה את העם וגו', מה שלא אמר עד עתה שישלחם, נראה לו היות יציאת ישראל ממצרים תלויה בהסרת הצפרדעים, ולכן צעק אל ה'... וכן כל הצעקות שצעקו בני ישראל אל ה' היה בעת צרתם, שלא היו יכולין לכוין את דעתם כי אם בהרמת קול [שוב חוזר לדבריו הראשונים - י.כ.]. וכן כל זעקה וצעקה שבתהלים הוא בעת צרה, כי אין לב האדם פנוי לכוון בתפלה אם לא בקול רם במרירות נפשו, והרי הוא כמי שאינו יכול לכוין בלחש שמתפלל בקול רם בינו לבין עצמו [שוב הטעם הראשון - י.כ.].

ולכן כתוב בד' שצריכין להודות ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם, כי גם שהם מרימים קול בצעקה, מצד שהוא בעת צרה הוא יתברך מושיעם, ואמר בצר להם וממצוקותיהם, כי כשהם צועקים אליו יתברך כשהוא צר אותם, כלומר שמכירים שמאתו באה להם הצרה הזאת [כאן טעם שלישי, שראינו ברמב"ם לעיל - י.כ.], והם צועקים אליו אז מן המצוקות שלהם שהם גרמו אותם באולתם, גם כן מושיע אותם, וזהו הנרצה באומרו ממצוקותיהם, ולא אמר ממצוקות יושיעם [כאן מדגיש שהצעקה באה עם התשובה - י.כ.].

ב. נתבונן בדברי ה'שם משמואל'³² (ואתחנן שנת תרע"ה):

יש לומר...ההפרש בין התפילות הסדורות מאנשי כנה"ג שהן תדירות, ובין תפילה הבאה לפרקים לאיש ואיש מחמת ילדי יום [=מאורעות המתרחשות לעיתים - י.כ.].

כי התפילה התדירה בשמונה עשרה צריכה להיות מחמת התבוננות השכל והמוח, כל ברכה וברכה כמה היא נחוצה ומה גודל החסרון בלעדה...

אך תפילת כל איש ואיש מחמת מצוקת לבבו מפני ילדי יום. צרה ומצוקה ח"ו, היא תלוי' בלב,³² ועל כן תפילה כזו באה בקול (זה הרגש טבעי, לצעוק.י.כ.). אבל התפילה הסדורה כנ"ל שהיא במוח צריכה להיות בלחש. אלא מחמת שמצד התבוננות המוח נתפעל גם הלב, על כן באה תפילה זו גם בקול בחזרת הש"ץ התפילה, וכל זה הוא בציבור דוקא שנתאחדו מוח ולב³³...

ובזוה"ק (ח"א קל"ב א) שמעה תפילתי ה' - דא צלותא דבלחש; **ושועתי האזינה - דא צלותא דארים בר נש קליה בעקתיה.**³⁴ ומדקאמר בעקתיה - משמע כמו שכתבנו שזה תפילת איש ואיש לפי צרותיו ומצוקות לבו.

ג. נצרף לשני מקורות חשובים אלו, דברים מרגשים מתוך דברי אחד מבעלי המוסר בדורנו הרב שמשון פינקוס בספר "שערים בתפילה" (פרק "נאקה")³⁵:

על הפסוק הנ"ל: **"וישמע** אלוקים את **נאקתם**" מפרש רש"י: **צעקתם**, וממשיך רש"י: וכן באיוב (כד, יב): "מעיר מתים ינאקו".

נראה שנאקה אינה תפילה בעיקרה, אלא בעצם לשון גניחה וצעקה מרוב ייסורים. לא נאמר שנאקו אל ה', אלא וישמע אלוקים את נאקתם. הנאקה היא צעקת אנחה והמיה מרוב צרה, כאדם הנואק מעבודת פרך או צרות מרובות או ייסורים גדולים...

חז"ל שאמרו לנו שהנאקה היא מלשונות התפילה³⁶ - גילו לנו ששמע

32 כאן המקום להזכיר את הפסוק ממגילת איכה: "צעק לבם אל ה'". עוד נזכיר מברכות י, ב את דרשת חז"ל על הפסוק - שנאמר אחרי נבואת ישעיהו לחזקיהו המלך שימות ולא יחיה - ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' - מאי קיר? אמר רבי שמעון בן לקיש: מקירות לבו, שנאמר: מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו' (ירמיהו ד). אמנם בחזקיהו - לא נאמר שצעק.

33 נזכיר שוב מדברי הרמב"ם בהלכות תשובה שגודל כוחם של "התשובה והצעקה" של הציבור - "בכל קראנו אליו".

34 ההמשך בזוהר שם: כמה דאת אמר ותעל שועתם אל האלקים, ומהו שועתם? אלא דבצלותיה ארים קליה וזקיף עינוי לעילא כמה דאת אמר ושוע אל ההר (ישעיהו כב, ה).

35 הועתק בדילוגים ושינויים קלים מתוך הספר. הדברים מובאים גם בספרו תפארת שמשון על התורה (פרשת שמות, על הפסוק "וישמע אלוקים את נאקתם").

36 ספרי דברים (פרשת ואתחנן פייסקא כו): "ואתחנן אל ה'; עשרה לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה שנאמר ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם, וישמע א-להים את נאקתם וכו'".

אלוקים את נאקתם **מפני שנאקו אל ה'**... הנאקה שהיא דבר טבעי, ובעצם רק נאקת כאב, אעפ"כ יכול האדם לכוונה שתהיה אל ה'....

הטביע הקב"ה בטבע הבריאה שמי שיש לו ייסורים צועק בעל כורחו ושלא מרצונו, וכמעט לא יוכל האדם לעצור את עצמו מזה. כמו רבבות דברים שהטביע הקב"ה באדם ובכל הבריות לשומרם מנזק... ע"י זה יכמרו רחמיהם של השומעים ויחושו לעזרתו.

אבל בעומקו של ענין יש להבין שבאמת כל צעקה שבעולם במציאותה האמיתית היא צעקת תפילה. כאשר חסר למישהו ענין מה, או כואב לו, הצעקה היא למי שהאושר והשלווה שלו, שישפיע עליו למלאות חסרונו. ואע"פ שלא תמיד יודע הצועק מיהו ומהו המקור הזה, אבל פעולה זו במהותה - היא כמיהה למקור הטוב והשלימות - בורא עולם ב"ה. נמצא שכל צעקה שבעולם - במהותה האמיתית, היא פעולה של תפילה... בכוחו של האדם לכוון בדעתו הצעקות האלו אליו יתברך, לתפילה...

מספרים על איש קדוש שכאשר היה ילד הכהו אביו על איזה מעשה שעשה כדרך הילדים. בעודו בוכה, קם לקח את הסידור והתחיל להתפלל מנחה. שאלו אביו למה דווקא עכשיו אתה מתפלל מנחה? וענהו, הרי אני בוכה, ובכן אנצל בכיה זו לתפילה.³⁷

והוא נפלא למתבונן והנהגה נפלאה, שישתדל האדם שלא תצא מפיו צעקה לשוא. שהרי באמת חבל על דבר כל כך נפלא, כמו צעקה - שתצא לריק, ואם מכוונה לשמים אין לך דבר טוב ממנה, שבאמת הדמעות והאנחות הטבעיות הבאות עלינו - בעל כורחנו, בעת צרה, המה יהלומים ומרגליות יקרים מאד, וכמה מן השטות הוא לאבד אבנים יקרות ונפלאות אלו ללא כל תועלת; לתת לדמעות היקרות מפז להיבלע באדמה, במקום להעלותם למעלה, לקרוע שערי שמים... וכבר אמרו חז"ל (ברכות ל"ב) אע"פ שערי תפילה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו.

37 ראה איכה רבה (פרשה א): "מעשה באשה אחת שהייתה בשכנתו של רבן גמליאל והיה לה בן תשחורת ומת והייתה בוכה בלילות, והיה רבן גמליאל שומע קולה ונזכר חרבן הבית, והיה בוכה עד שנשרו ריסי עיניו...". וראה גם סנהדרין (קד, ב), שם נזכר רק שבכה עמה, ולא כתוב על מה, ונראה שם שבכה רק בגלל ההשתתפות בצערה.

כמובן גם למדרש הנ"ל הוא בכה מתוך שותפות בצערה, אלא שמאחר שכבר הגיע להרגשת צער ובכי, הפנה אותם גם לצער על החורבן, על החסר של המקדש. הבכי על כי "יתומים היינו ואין אב".

לכן בעת אשר האדם בצער ויוצאות ממנו בעל כורחו אנחות ונאקות עליו לכוון ולהקדיש צעקות אלו אל ה' שיחלצהו מצרותיו... וישתדל האדם הנבון להתרגל בזה על כל צעד אשר קורה, בכל פעם ששומע על חולה או אסון, או לא טובה השמועה, שקופץ הלב ומתנווע בתוכו ואנחה נפלטת מפיו, שיכוון מיד רגש זה כלפי מעלה, לתפילה ובקשה... ואשרי המתרגל בזה.

צעק לבם אל ה'

שאלתי את מורי הגר"א נבנצאל שליט"א אם אמנם נכונים הדברים שהעליתי - שהנהגה הנכונה בעת צרה - כהיום - היא לצעוק? והעיר לי שישנה גם צעקה מלב, כדכתיב במגילת איכה (ב, יח): **"צַעֲק לְבָבְךָ אֶל-דְּנִי"**.

לענ"ד אין ראייה גמורה מכאן - שמכנים "צעקה" - גם כשהיא בלב בלבד; חשובה מאד הערתו מהפסוק באיכה, כי מודגש בו שצעקה בלא לב - לוקה בחסר; גם ישנו שאינו יכול לצעוק בפה וצעקת לבו כמובן נשמעת; אולם לענ"ד בעת צרה יש לזעוק או לצעוק, כמפורש בדברי הרמב"ם ובמקורות נוספים שהובאו לעיל, אלא שכמובן יש לעשות זאת - מכל הלב.

ומי שאינו יכול לצעוק הקב"ה ישמע את צעקת ליבו שהיא העיקר.

כעין סיכום

- ◆ ראינו והחכמנו בתורה, בנביאים ובכתובים, שכוחם של: הצעקה, שוועה, נאקה וכד' - לקב"ה, גדול ביותר, בפרט בעת צרה. החל מימי האבות ועד ימי בית שני, הן צעקת הפרט והן צעקתו של הציבור.
- ◆ לדברי הרמב"ם, יש לצעוק או לזעוק בעת צרה שלא תבוא על הציבור.
- ◆ הרמב"ם קובע: א. שמטרת הזעקה בעת צרה היא: להחדיר למח וללב שאין מקרה בעולם ושה' הוא הפועל, אין עוד מלבדו. ב. שה' הביא את הצרה לעורר לתשובה.
- ◆ הרמב"ם פירט את מעלת "תשובה וצעקה" של ציבור תמיד, ושל יחיד בעשרת ימי תשובה.
- ◆ הרמב"ן (על התורה) מחדש: א. הצעקה הנשמעת ביותר היא הנובעת מצועק שידע שאין לו ישע אלא מאת ה'. ב. כח הצעקה לה' פועל גדולות גם כשאין הצועקים ראויים. ג. בעת שה' שומע את הצעקה אליו - הוא נענה מיד. ד. ברמב"ן הסבר מיוחד לפסוקים המשווים את צעקת הגר לצעקתנו בשעבוד מצרים. לאור דבריו הנ"ל.

- ◆ לימדנו המדרש שהמצב הנורא בעומדם על ידי סוף, המצרים מאחוריהם ומן הצדדים חיות, היה מכוון מאת הקב"ה - כדי שיצטקו כבעת השעבוד במצרים; ובזה יתגלה הרצון המלא לקרבת ה'.
- ◆ השגנו מעט את משמעות ה"חציפא נצח".
- ◆ אמרו לנו חכמינו שכוח הצעקה גדול אפילו אחר גזר הדין.
- ◆ מצינו - היתר או מעלה - בהרמת קול בתפילה בימי הדין.
- ◆ מן הפסוק באיכה "צַעַק לָבָם אֶל אֲ-דֹנָי", עולה שערכה של הצעקה או הזעקה היא כאשר היא נובעת מתוך הלב; הצעקה גם מעוררת את כוונת הלב.³⁸
- ◆ ראינו בדברי המב"ט ו"שם משמואל" - משמעות הצעקה בצרה פרטית או ציבורית, לעומת מעלת הלחש בתפילות הקבועות.
- ◆ הבאנו את דבריו של אחד מ"בעלי המוסר" בדורנו: רבי שמשון פינקוס, שאת הצעקה העולה מאליה, מתוך מצב הקשה או הכאב - יש לכוון כלפי מעלה.

* * *

כאשר אנו זועקים בכל לב, ומתקיים בנו הפסוק ממגילת איכה (ב, יח) שכתב ירמיה הנביא: "צַעַק לָבָם אֶל אֲ-דֹנָי"; יש סיכוי גדול שבו זמנית ייתקיים - בע"ה - הפסוק שבכותרת מירמיהו ל, ז: "וַעַת צָרָה הִיא לַיַּעֲקֹב וּמִמָּוְנָה יִנְשָׁע" (ירמיהו ל, ז).

נתפלל שגם בימינו ובהמשך יתקיים כל האמור בברכת הגאולה בשחרית:

"מוציא אסירים ופודה עניים ועוזר דלים ועונה לעמו ישראל בעת שוועם אליו".³⁹

ויהי רצון שכולנו נתעורר לאמונה שלימה "כי הוא לבדו פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהילות, אדון הנפלאות - המחפש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית" (מתוך ברכת יוצר המאורות).

מתוך כך נגיע בעזר ה' לתשובה שלימה, ונזכה כולנו בקרוב לראות בעינינו "אור חדש על ציון תאיר" (שם), ולגאולה שלימה וישועת עולמים, במהרה בימינו.

38 השווה ספר החינוך במצוות החוצצרות בפרשת בהעלותך מצוה שפד: "וגם כן בעת הצרה צריך האדם כיוון גדול בהתחננו לפי בוראו שירחם עליו ויצילהו מצרתו, ולכן נצטוו בתקיעת החוצצרות בעתים אלה, לפי שהאדם מהיותו בעל חומר צריך התעוררות גדול אל הדברים. כי הטבע מבלי מעיר יעמוד כישן, ואין דבר יעוררהו כמו קולות הנגון, ידוע הדבר, וכל שכן קול החוצצרות שהוא הקול הגדול שבכל כלי ניגון". (אמנם לא הזכיר שם כלל צעקה או זעקה, כבדברי הרמב"ם).

39 הקטע המובא לעיל עם דברי האלשיך.